

УДК 374.043

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-35>**Лариса ВОРОНА,***orcid.org/0000-0001-9878-6547*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Старобільськ, Луганська область, Україна) voronali@ukr.net

ТЕРИТОРІАЛЬНА ТА ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА СИСТЕМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ РІВЕНЬ)

У статті автор аналізує структуру організації позашкільної освіти на державному рівні та акцентує на важливості позашкільної освіти в освітній системі України, що зумовлене вітчизняною, історичною, соціально-педагогічною реальністю й потребою в розвитку суспільства засобами розширення освітнього середовища – простору позитивної соціалізації людини, її громадянського й культурного становлення. В основі позашкільної освіти лежить особлива діяльність, що поєднує в собі навчання й самоосвіту, виховання й самовиховання. Системою позашкільної освіти належить важливе місце у створенні додаткових можливостей для самовизначення, саморозвитку, самореалізації особистості, формування її патріотичних почуттів, моральних якостей, соціально-громадського досвіду. Автор зосереджує увагу на тому, що відповідно до вітчизняного законодавства в Україні діє розгалужена система позашкільної освіти, що складається з державних, комунальних, приватних позашкільних закладів та інших закладів, діяльність яких пов'язана з наданням освітніх послуг дітям та учнівській молоді у вільний від навчання час, які мають різне підпорядкування, різну організаційно-правову форму, різні напрями діяльності. Саме різноманітність та розгалуженість позашкільної освіти в Україні сприяє доступності до навчання дітей у закладах позашкільної освіти, задоволенні їхніх освітніх потреб, розвитку їх здібностей. Із метою створення належних умов для розширення знань, розвитку індивідуальних здібностей, задоволення потреб, розумного використання вільного від навчання часу в країні функціонує система позашкільної освіти як унікальне середовище спілкування, як ефективний засіб формування гуманістичних ціннісних установок, що сприяє позитивній соціалізації та професійному самовизначенню.

Ключові слова: позашкільна освіта, позашкільна освіта, напрями позашкільної освіти, заклади позашкільної освіти.

Larisa VORONA,*orcid.org/0000-0001-9878-6547*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) voronali@ukr.net

TERRITORIAL AND INSTITUTIONAL BASIS OF THE SYSTEM OF EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE (NATIONAL LEVEL)

In the article the author analyzes the structure of out-of-school education at the state level and emphasizes the importance of out-of-school education in the educational system of Ukraine due to domestic, historical, socio-pedagogical reality and the need for development of society by expanding the educational environment. Out-of-school education is based on a special activity that combines learning and self-education, upbringing and self-education. The system of out-of-school education has an important place in the creation of additional opportunities for self-determination, self-development, self-realization of the individual, the formation of his patriotic feelings, moral qualities, social experience. The author focuses on the fact that in accordance with domestic legislation in Ukraine there is an extensive system of out-of-school education, consisting of state, municipal, private out-of-school institutions and other institutions whose activities are related to providing educational services to children and students in their free time, which have different subordination, different organizational and legal form, different activities. It is the diversity and ramifications of out-of-school education in Ukraine that contributes to the accessibility of children's education in out-of-school education institutions, the satisfaction of their educational needs, and the development of their abilities. In order to create appropriate conditions for knowledge expansion, development of individual abilities, satisfaction of needs, reasonable use of free time in the country, the system of extracurricular education functions as a unique communication environment, as an effective means of forming humanistic values, promoting positive socialization and professional self-determination.

Key words: out-of-school, out-of-school education, directions of out-of-school education, out-of-school education institutions.

Постановка проблеми. За роки становлення незалежності в Україні сформовано державну політику в освітній галузі країни, визначено пріоритети розвитку, створено нормативно-правову базу, що забезпечує функціонування і діяльність навчальних закладів різних рівнів і типів. Для розвитку індивідуальних задатків та здібностей, для розширення знань, які надають заклади загальної середньої освіти, для задоволення потреб, зайнятості дитини у вільний від навчання час і тим самим вбереження дитини від впливу вулиці в країні створена національна система позашкільної освіти. Проблематикою сучасного позашкілля в загальній освітній системі України є ефективна організація структури позашкільної освіти як особливої складової частини системи неперервної, відкритої освіти й виховання дітей та молоді. Система позашкільної освіти унікальна передусім своїм виховним досвідом, що становить частину загальнолюдської й національної культури. Це органічна складова частина освіти, що надає процесу навчання виховний зміст. Закономірна функція позашкільної освіти підтверджена багаторічним досвідом взаємодії поколінь у діяльності, спілкуванні, відносинах (Пустовіт, 2013).

Аналіз досліджень. Питанням позашкільної освіти в Україні присвячували свої наукові праці Г. Пустовіт, Г. Бех, О. Биковська, В. Вербицький, О. Лісовий, Т. Сущенко, Л. Тихенко, Л. Ковбасенко, Р. Науменко та ін. Грунтовні дослідження шаших науковців відомі не тільки в Україні, а і за її межами.

Мета статті – проаналізувати структуру організації позашкільної освіти на державному рівні, для подальшого пошуку нових форм і методів покращення якості позашкілля.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури, статистичної інформації щодо позашкілля свідчить про те, що в Україні функціонує розгалужена система позашкільної освіти, яка представлена: різним відомчим підпорядкуванням, різними типами закладів позашкільної освіти, різною організаційно-правовою формою, різними напрямками позашкільної освіти. Державна політика у сфері позашкільної освіти формується Верховною Радою України, главою держави і реалізується органами державної влади та органами місцевого самоврядування, різними соціальними інституціями, установами і організаціями. Законодавче визначення національної політики в освіті забезпечують Конституція України, закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради

України та Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти України.

Державна політика у сфері позашкільної освіти спрямована на:

- створення комфортних умов для здобуття учнівською молоддю позашкільної освіти;
- збереження та розвиток мережі державних та комунальних закладів позашкільної освіти без права їх перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття, закриття тощо;
- координацію зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян щодо розвитку позашкільної освіти (Биковська, 2012).

Пріоритетним напрямом реалізації державної освітньої політики в позашкіллі є парадигма створення сучасної, дієвої моделі освітнього середовища системи закладів позашкільної освіти, які були б доступними для кожної дитини, де вона могла б знайти себе, реалізуватися, навчатися застосовувати знання на практиці, опановувати вміння та навички творчої діяльності, набувати ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці.

Сучасні дослідники позашкільної освіти виділяють три основні рівні: загальнодержавний або національний, регіональний та місцевий.

Модель функціонування позашкільної освіти України її освітньо-виховну систему загальнодержавного організаційного рівня можна розглядати як чинну багаторівневу, багатопрофільну, відкритую для розширення управлінсько-адміністративних, професійних, соціально-партнерських зв'язків, різних форм продуктивної взаємодії з іншими освітніми системами та соціокультурним середовищем (рис. 1).

На першому, національному, рівні здійснюється формування державної політики у сфері позашкільної освіти, що відображена в законах, указах, постановах, розпорядженнях, програмах, статутах та інших нормативних документах. Ці питання належать до компетенції Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, а також різних міністерств, відомств, комітетів, комісій. У науковому забезпеченні позашкільної освіти серед відомств вагома роль належить Національній академії педагогічних наук України. Варто виокремити роль Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова як іноватора з розробки та впровадження програми підготовки педагогів для позашкільної освіти. В університеті створена та функціонує кафедра позашкільної освіти, яку очо-

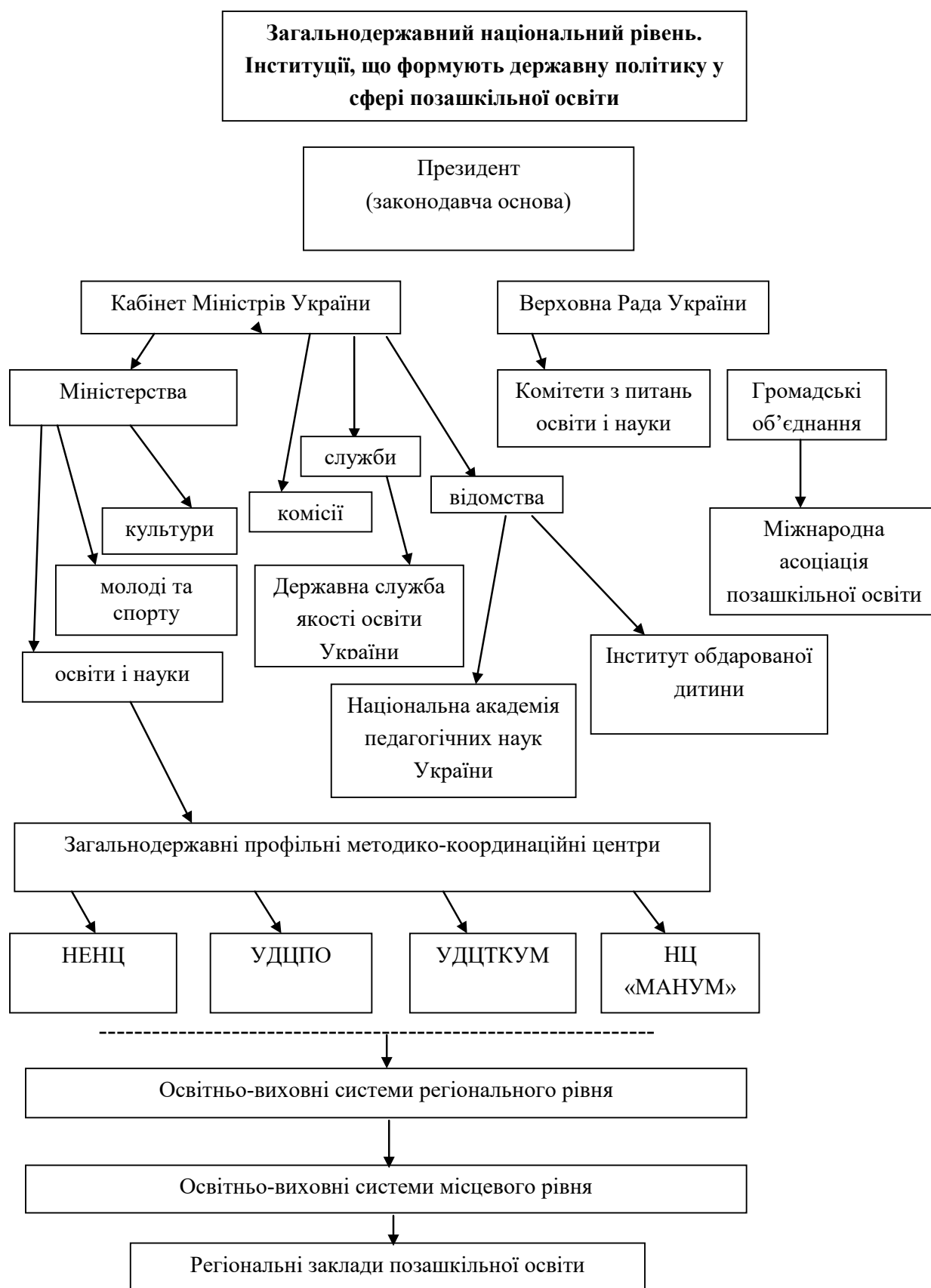

Рис. 1. Загальнодержавна модель системи позашкільної освіти

лює доктор педагогічних наук, професор, Президент Міжнародної асоціації позашкільної освіти України Олена Володимирівна Биковська (Кармишев, 2010).

Вирішенням питань позашкільної освіти займаються відомства системи освіти, культури та спорту. Найбільша кількість позашкільних навчальних закладів перебуває у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки (наприклад, Національний центр «Мала академія наук України», Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді, Український державний центр позашкільної освіти (Биковська, 2008)).

Виділимо основні напрями діяльності закладів позашкільної освіти:

– художньо-естетичний напрям позашкільної освіти – напрям, основною метою якого є розвиток особистості в процесі занять художньою творчістю, формування пізнавальної та творчої компетентностей, оволодіння знаннями у сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва;

– науково-технічний напрям позашкільної освіти – напрям, основною метою якого є розвиток особистості в процесі занять технічною творчістю, оволодіння знаннями в галузі сучасних технічних технологій;

– еколого-натуралістичний напрям позашкільної освіти – напрям, основною метою якого є розвиток особистості в процесі занять еколого-природничого спрямування та формування екологічної культури вихованців;

– туристсько-краєзнавчий напрям позашкільної освіти – напрям, основною метою якого є розвиток особистості в процесі занять історичних, географічних, етнографічних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства;

– дослідницько-експериментальний напрям позашкільної освіти – напрям, основною метою якого є розвиток особистості в процесі занять науково-дослідницькою, експериментальною, конструкторською та винахідницькою діяльністю в різних галузях науки, техніки, культури та мистецтва, а також створення умов для підтримки та повної реалізації обдарованих учнів (Про позашкільну освіту).

Важливо зазначити, що нині заклади позашкільної освіти, в яких діти отримують знання у вільний від навчання час незалежно від напрямку діяльності, виконують особливу функцію – спрямовують свою роботу на формування у вихованців патріотизму, поваги до народних звичаїв,

традицій, національних цінностей, любові до України, безпосередньо через навчально-виховний процес у гуртках художньо-естетичного, еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, дослідницько-експериментального та інших напрямів.

Освітній простір закладу позашкільної освіти є ціннісною основою відкритої неперервної освіти дітей та молоді – це середовище розвитку й формування людини як творчої особистості.

Кожен із закладів виконує функцію організаційно-координаційного та методичного центру для регіональних позашкільних навчальних закладів, а також спеціального осередку підготовки талановитих і обдарованих дітей до участі в міжнародних конкурсах, олімпіадах, змаганнях тощо.

Функції Національного центру «Мала академія наук учнівської молоді України»:

- координація роботи однопрофільних та багатoproфільних територіальних відділень;

- організація семінарів для педагогічних та науково-педагогічних працівників;

- проведення всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

- організація роботи за профілями освітньої діяльності МАН України: фізико-математичним, обчислювальною технікою та програмування, філології та мистецтвознавства (Тихенко, 2007).

Функції Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді:

- організація роботи учнівських творчих об'єднань за історико-географічним профілем;

- інші форми організації навчально-дослідницької діяльності: всеукраїнські краєзнавчі експедиції, зльоти, пошукові акції;

- організація та проведення заходів національно-патріотичного виховання.

Функції Національного еколого-натуралістичного центру:

- організація роботи учнівських творчих об'єднань за хіміко-біологічним профілем;

- робота всеукраїнської очно-заочної біологічної школи;

- організація та проведення всеукраїнських конкурсів дослідницького спрямування;

- забезпечення участі у всеукраїнських та міжнародних науково-освітніх проєктах;

- всеукраїнські екологічні експедиції (НЕН-ЦУМ, 2016).

Функції Українського державного центру позашкільної освіти:

- організація роботи учнівських творчих об'єднань за науково-технічним профілем; інші

форми організації навчально-дослідницької діяльності школярів: Всеукраїнський тиждень науки і техніки, конкурси науково-технічної творчості тощо (Про позашкільну освіту).

Спільними напрямами в роботі державних центрів позашкільної освіти є:

- освітня діяльність (робота наукових секцій, очно-заочних шкіл, профільних гуртків);
- організаційно-масова робота (забезпечення проведення конкурсів на всеукраїнському та обласному рівнях, проведення регіональних заходів тощо);
- методико-координаційна діяльність (координація дослідницької та пошукової роботи позашкільних навчальних закладів, закладів загальної середньої освіти);
- інформаційно-методична робота та робота з учителями закладів загальної середньої освіти, керівниками гурткової роботи позашкільних навчальних закладів, викладачами вищих навчальних закладів (проведення семінарів, тренінгів, інших методико-педагогічних заходів) (Вербицький, 2010).

Державні заклади позашкільної освіти, крім освітньої діяльності, забезпечують проведення всеукраїнських і міжнародних очно-заочних освітньо-оздоровчих і масових заходів із дітьми за різними напрямами позашкільної освіти.

Висновки. Унікальну систему позашкільної освіти варто модернізувати, вдосконалювати та трансформувати в умовах Нової української школи. Модернізація системи позашкільної освіти є важливим завданням для інституцій, що формують державну політику позашкільної освіти. Належне та відповідальне функціонування всіх інституцій приведе до позитивних змін в освітній системі, що сприятимуть масовому залученню дітей до відвідування закладів позашкільної освіти у вільний від навчання час, а це своєю чергою шлях до успішної імплементації НУШ. Позашкільна освіта не тільки сприяє всебічному розвитку особистості, а й створює умови для її реалізації відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту», в якому визначено позашкільну освіту як складник національної системи освіти країни (Позашкільна освіта). Для розвитку українського позашкільної освіти необхідно об'єднати зусилля держави, громадськості та батьків. Можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах позитивно впливає на формування особистості та сприятиме набуттю певного життєвого досвіду.

Модель функціонування позашкільної освіти на загальнодержавному рівні може змінюватися, головне, щоб вона формувалася на загальноосвітніх принципах навчання, що визначають зміст, організаційні форми і методи діяльності, та залишалася відкритою і максимально доступною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. Позашкільна освіта: концептуальні засади в умовах реформування системи освіти України. Освітня політика. Портал громадських експертів. URL: <https://educationua.org/ua/articles/435-pozashkilna-osvita-kontseptualni-zasadi>.
2. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи. Монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.
3. Вербицький В. В. Технологізація навчально-виховного процесу сучасного позашкільного еколого-натуралістичного навчального закладу : метод. посіб. Київ : АБЕРС, 2010. 112 с.
4. Карамішев Д. В. Розвиток системи позашкільної освіти на регіональному рівні як необхідний елемент у вихованні особистості / Д. В. Карамішев, В. Г. Бульба, О. В. Поступна, В. І. Ростовська. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/05.pdf>.
5. Позашкільна освіта Міністерство освіти і науки. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua> > tag > pozashkilna-osvita:
6. Про позашкільну освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання : підручник. Київ : Педагогічна думка, 2013. 272 с.
8. Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. URL: <https://nenc.gov.ua/old/1634.html>.
9. Тихенко Л. В. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі “Мала академія наук України” : навчально-методичний посібник / Л. Тихенко, С. Ніколаєнко. Суми : Університетська книга, 2007. 120 с.

REFERENCES

1. Bykovs'ka O. Pozashkil'na osvita: kontseptual'ni zasady v umovakh reformuvannya systemy osvity Ukrainy. [Bykovska O. Out-of-school education: conceptual principles in terms of reforming the education system of Ukraine]. Osvitnya polityka. Portal hromads'kykh ekspertiv. URL: <https://educationua.org/ua/articles/435-pozashkilna-osvita-kontseptualni-zasadi>. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bykovs'ka O. V. Pozashkil'na osvita: teoretyko-metodychni osnovy Monohrafiya [Bykovska O. V. Extracurricular education: theoretical and methodological foundations Monograph]. K. : IVTS ALKON, 2008. 336 s. [in Ukrainian].

3. Verbyts'kyy V. V. Tekhnolohizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu suchasnoho pozashkil'noho ekoloho-naturalistychnoho navchal'noho zakladu: metod. posib. [Verbytsky V.V. Technologization of the educational process of modern out-of-school ecological-naturalistic educational institution: method. way. K. : AVERS, 2010. 112 s. [in Ukrainian].
4. Karamyshev D. V. Rozvytok systemy pozashkil'noyi osvity na rehional'nomu rivni yak neobkhidnyy element u vykhovanni osobystosti / D. V. Karamyshev, V. H. Bul'ba, O. V. Postupna, V. I. Rostovs'ka. [Karamishev DV Development of the system of out-of-school education at the regional level as a necessary element in the education of personality]. URL: <https://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/05.pdf>. [in Ukrainian].
5. . Pozashkil'na osvita Ministerstvo osvity i nauky. ofitsiyyny sayt [Extracurricular education Ministry of Education and Science. official site]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pozashkilna-osvita> [in Ukrainian].
6. Pro pozashkil'nu osvitu Zakon Ukrayiny [On extracurricular education Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
7. Pustovit H. P. Pozashkil'na osvita i vykhovannya : pidruchnyk [Pustovit GP Out-of-school education and upbringing]. K. : Pedahohichna dumka. 2013, 272 s. [in Ukrainian].
8. Natsional'nyy ekoloho-naturalistychnyy tsentr uchnivs'koyi molodi [National Ecological and Naturalistic Center for Student Youth]. URL: <https://nenc.gov.ua/old/1634.html>. [in Ukrainian].
9. Tykhenko L. V. Rozvytok tvorchykh zdibnostey uchnivs'koyi molodi v osvith'o-vykhovniy systemi «Mala akademiya nauk Ukrayiny»: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Tikhenko LV Development of creative abilities of student's youth in the educational system «Small Academy of Sciences of Ukraine»: textbook] L. Tykhenko, S. Nikolayenko. Sumy : Universytet-s'ka knyha, 2007, 120 s. [in Ukrainian].